

КУЛЬТУРНА СПІВПРАЦЯ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА ТА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Висвітлюється внесок науковців у дослідження проблеми культурної співпраці видатного українського мислителя та вченого Михайла Драгоманова та чільних представників інтелектуальної еліти Галичини, Буковини та Закарпаття першої третини ХХ ст. Аналізуються праці відомих українських дослідників, таких як М. Павлик, І. Франко, К. Студинський, І. Свенціцький та ін. Підкреслюється, що вчені зосереджувалися здебільшого на драгоманівському літературному впливові на галицьких інтелектуалів, а також на деяких аспектах їхньої наукової співпраці, перш за все, М. Драгоманова та І. Франка, внаслідок чого інші напрями їх спільної діяльності в царині культурного розвитку українців, зокрема просвітницькі зусилля, залишилися маловивченими.

Ключові слова: М. Драгоманов, інтелектуали Західної України, культурні контакти, дослідження, наукові здобутки, історіографія.

Співпраця видатного українського вченого та мислителя, одного з лідерів національних аспірацій українців Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895) з провідними діячами культурного життя Галичини, Буковини та Закарпаття становить без перебільшення цілу епоху в суспільно-політичному, літературному та науковому розвитку західноукраїнських земель. Тут іде мова не лише про тривалість цих контактів (хронологічно вони охоплюють чверть століття: початок 1870-х – середину 1890-х рр.), їх інтенсивність і різноплановість культурних зацікавлень учасників, але також і про їхнє значення для позитивних зрушень в українському інтелектуальному житті. З огляду на це, означену проблему складно оминати дослідникові питань вітчизняної історії цього періоду. Загалом увесь масив праць, які з'явилися протягом першої третини ХХ ст., можна розподілити на дві категорії: до першої належать статті та брошури, безпосередньо присвячені проблемі (власне, окремим її сюжетам), до другої – дотичні до проблеми дослідження.

Авторами перших публікацій стали галичани – молодші сучасники М. Драгоманова. У їхніх працях здійснено спроби визначити внесок цієї постаті в розвиток українського національного руху – і як мислителя-теоретика, і як практичного політика та публіциста. Надаючи пріоритетне місце проблемі громадсько-політичних контактів М. Драгоманова з чільними репрезентантами західноукраїнської інтелігенції, дослідники торкалися тих чи інших аспектів їх спільної діяльності в царині культури.

Сумлінний дослідник і видавець епістолярної та наукової спадщини М. Драгоманова, його ідейний послідовник і багаторічний кореспон-

дент, відомий галицький публіцист, письменник і науковець Михайло Павлик написав низку передмов до впорядкованих та опублікованих ним на початку ХХ ст. томів матеріалів листування М. Драгоманова з інтелектуалами регіону, в яких коротко прослідкував розвиток взаємин мислителя з окремими діячами. У 1901 р. він підготував доповідь з нагоди вшанування пам'яті вченого молоддю у Львові [18]. У ній автор узагальнив здобутки М. Драгоманова для національного життя українців. М. Павлик охарактеризував фольклористичні зацікавлення М. Драгоманова, наголосивши на тісному зв'язку його студіювання народної словесності з іншими напрямками діяльності – просвітницьким, публіцистичним, а також підкреслив обізнаність ученого у методології та практиці наукового життя Західної Європи, чим М. Драгоманов вигідно вирізнявся з-посеред багатьох своїх сучасників, у тому числі галичан [18, с. 21–22]. М. Павлик згадав і про драгоманівський вплив на творче становлення цілої плеяди письменників Галичини та Буковини й розглянув досягнення М. Драгоманова-просвітителя – теоретика популярних видань та автора праць для народу [18, с. 23, 26–27].

Критичний підхід до аналізу ідейної спадщини М. Драгоманова започаткував Іван Франко відомою статтею, опублікованою в «Літературно-науковому вістнику» 1906 р. [22]. Автор зауважив те, що світоглядні орієнтири М. Драгоманова, а отже, і його національні погляди, а саме «занадто вузьке розуміння нації як плебсу», не давали, на думку І. Франка, змоги «ставити діло національного розвою так широко, як воно ставиться у нас нині» у справах культури. Це мало, як вважає вчений, негатив-

ний вплив на наукові концепції М. Драгоманова, зокрема, як історика української літератури [22, с. 430–431]. Ця праця істотно доповнює більш ранній доробок І. Франка, насамперед його дослідження «З останніх десятиліть XIX в.» (1901).

З-поміж інших інтелектуалів Галичини, чий творчі здобутки важливі для осмислення окресленої проблеми, згадаємо також і Лонгіна Цегельського, активного учасника суспільно-політичних процесів у краї, на зламі XIX–XX ст. – одного з лідерів національних змагань місцевої української студентської та гімназійної молоді, об'єднаної в організацію «Молода Україна». У кількох випусках однойменного часопису, що слугував органом осередку, Л. Цегельський умістив свій відчит, присвячений М. Драгоманову [23]. Автор, підкресливши непересічні здібності останнього як історика та фольклориста, вказав на його талант «перворядного популяризатора науки» [23, ч. 2, с. 60] та високо поцінував заслуги М. Драгоманова в галузі народної просвіти, зокрема популярні праці, написані ним у софійський період життя для галицької радикальної преси [23, ч. 2, с. 60–61; ч. 3, с. 98]. Л. Цегельський звертає увагу і на роль мислителя та вченого в налагодженні культурних взаємозв'язків галичан з інтелігенцією інших регіонів західноукраїнських земель, насамперед Закарпаття [23, ч. 6, с. 219–220].

Варто зауважити, що науковці не зосереджували свою увагу лише на постаті М. Драгоманова. Безперечно, останньому найчастіше відводилося центральне місце в дослідженнях, однак можна констатувати появу праць, автори яких обрали пріоритетом своїх студій діяльність відомих представників інтелектуальної еліти Галичини. Так, під час Першої світової війни відомий український політик і публіцист Михайло Лозинський, перебуваючи у Відні, опублікував біографічні нариси про І. Франка [13] та М. Павлика [14], торкнувшись також і взаємин цих діячів із М. Драгомановим.

Підкреслимо, що найбільше після М. Драгоманова дослідників цікавила постать І. Франка як інтелектуала, внесок якого в поступ української національної культури відзначається багатогранністю. 1913 р. наша інтелігенція по обидва боки австрійсько-російського кордону відзначала 40-річчя громадської та літературної діяльності Каменяра. З цієї нагоди в одному з випусків «Літературно-наукового вістника» вміщено низку розвідок, в яких порушено проблему впливу М. Драгоманова на ювіляра як ученого та письменника. Визначний філолог,

дійсний член НТШ і професор Львівського університету Олександр Колесса, розглянувши літературознавчу концепцію І. Франка, зазначив, що той «пішов слідом за М. Драгомановим, але устерігся від його односторонності». М. Драгоманов, наголошує науковець, «вважав літературні твори немов за оптичний прилад, в якому відбивається життя даної суспільності і при допомозі якого він може заглянути в її соціальну структуру». І. Франкові ж за орієнтир слугували не меншою мірою й «артистичний хист автора та літературно-естетичні цінності його твору» [10, с. 263–264]. Таким чином, тут зроблено одну з перших спроб критичного осмислення питання ролі драгоманівських ідей у процесі становлення І. Франка як історика письменства. Інший дослідник, Микола Євшан, висвітлив значення поглядів М. Драгоманова для кристалізації читацьких уподобань його молодшого колеги на межі 1870–1880-х рр. і для творчої еволюції письменника [6].

Початком XX ст. датуються і перші студії, присвячені контактам М. Драгоманова з культурними діячами Буковини. Так, Осип Маковей – визначний прозаїк і поет, літературознавець, редактор цілої низки авторитетних періодичних видань на західноукраїнських землях – підготував ґрунтовне дослідження життєвого шляху та творчості класика української літератури Юрія Федьковича, яке донині залишається чи не найповнішим життєписом «Буковинського Соловія» [15]. У цій праці О. Маковей, спираючись на різнопланову джерельну базу (мемуаристику, епістолярій) охарактеризував окремі епізоди як особистих, так і наукових зв'язків свого героя з М. Драгомановим у 1870-ті рр., пов'язані з етнографічною діяльністю Ю. Федьковича та його співробітництвом з Південно-Західним відділенням Російського географічного товариства, вказавши і на складні моменти в цих взаєминах. Автор проаналізував і досягнення М. Драгоманова в ролі видавця прозових творів Ю. Федьковича та дослідника його спадщини, зацитувавши, між іншим, один із неопублікованих листів М. Драгоманова до відомого громадського діяча і просвітителя, вченого, професора Чернівецького університету Степана Смаль-Стоцького [15, с. 485, 495–499].

Проблемі ідейних контактів М. Драгоманова з галичанами приділив увагу у своїй фундаментальній праці «Історія українського письменства» (1910) один із лідерів громадсько-політичного життя Наддніпрянщини, літературознавець Сергій Єфремов [7]. Автор розглянув постать М. Драгоманова, вказавши на нероздільність

у його світогляді й, відповідно, діяльності двох іпостасей – науковця та «борця за ті форми життя, які вважав за єдино розумні й справедливі» [7, с. 464]. Охарактеризувавши літературні теорії М. Драгоманова, С. Єфремов висвітлив їхнє сприйняття молодією генерацією інтелігенції Галичини та назвав драгоманівські ініціативи стосовно пробудження суспільного та культурного життя регіону в середині 1870-х рр. «смільвим експериментом, що дав блискучі результати», «історичною заслугою» мислителя [7, с. 469–470]. Найталановитішим же представником цієї нової генерації дослідник визначив І. Франка: «Учень Драгоманова, він у своїй діяльності йшов дорогою, яку проказав великий навчитель, і, самостійно перетворивши його погляди, висловлював їх і як поет, і як белетрист, і як критик та публіцист, і як учений» [7, с. 489]. До цієї теми С. Єфремов звертався у своїх пізніших франкознавчих монографіях («Співець боротьби і контрастів. Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка», 1913; «Іван Франко. Критично-біографічний нарис», 1926).

Отже, протягом перших двох декад ХХ ст. покладено початок дослідженням заявленої проблеми. Авторами праць виступали представники покоління української інтелектуальної еліти, яке сформувалося у драгоманівську добу. Більшості публікацій притаманний акцент на основних віхах суспільно-політичної співпраці М. Драгоманова з галичанами (передусім із І. Франком і М. Павликом), наукове осмислення їхніх культурних контактів тільки намічається.

Наступний історіографічний етап припадає на міжвоєнні роки. У цей час з'являються праці, присвячені безпосередньо взаємозв'язкам М. Драгоманова й галицьких інтелігентів. До перших таких розвідок належить брошура львівського мистецтвознавця, філолога й етнографа Іларіона Свенціцького «Драгоманов і Галичани» (1922) [20]. Автор охарактеризував світоглядну прірву між М. Драгомановим – представником національно свідомої інтелігенції Наддніпрянської України – та інтелектуальним середовищем Галичини станом на початок 1870-х рр., підкресливши «велику вагу ідейної праці М. Драгоманова» як наставника галицької молоді [20, с. 3–5].

Відомий український вчений, дослідник проблем економічної історії України, зокрема кооперативного руху, пізніше емігрант Ілля Витанович у львівський період своєї діяльності опублікував біографічну працю про Володи-

мира Навроцького (1847–1882) – галицького економіста та статистика [2]. У цьому нарисі він, спираючись на епістолярні джерела, порушив окремі епізоди співробітництва М. Драгоманова та В. Навроцького в контексті інтенсифікації культурних взаємозв'язків між українською інтелігенцією у складі двох імперій [2, с. 33–47]. Автор наприкінці так обґрунтовує свою увагу до проблеми контактів двох постатей: «Дещо довше зайнявся я взаєминами Драгоманова й Навроцького, бо вони є замітною ілюстрацією до історії того часу. На Навроцького й його наукову роботу, що в тих часах була найвидатніша, мали вони великий позитивний вплив – тим передовсім, що до неї сильно його побуджували» [2, с. 47]. Праця І. Витановича досі виступає чи не єдиним великим дослідженням життєвого шляху та творчого доробку талановитого вченого-економіста.

Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили співробітники Всеукраїнської академії наук, заснованої у Києві в листопаді 1918 р. Найбільш плідним періодом тут можна назвати другу половину 1920-х рр. То був уже час панування радянської системи, проте тоталітарний режим із його всеохопним контролем над усіма сферами життя суспільства, в тому числі і над культурою, остаточно сформується протягом наступного десятиріччя. Наука ще мала можливості розвиватися вільно, й українські вчені достатньо ефективно їх використали. Історичні студії значно активізувалися після повернення до Києва 1924 р. М. Грушевського, який очолив історичну секцію ВУАН та став редактором її друкованого органу – періодичного збірника «Україна». На сторінках цього часопису публікувалися статті авторитетних українознавців.

Помітна частина праць, уміщених в «Україні», стосувалася М. Драгоманова, а одна з книг за 1926 р. була присвячена вшануванню пам'яті видатного вченого та мислителя. Тут, зокрема, опубліковано розвідки М. Грушевського, М. Возняка, П. Тучапського, Й. Гермайзе, спогади О. Русова та О. Пчілки. З-поміж цих матеріалів відзначимо статтю літературознавця та фольклориста К. Студинського [21]. Автор розкрив значення першої зустрічі М. Драгоманова влітку 1871 р. з галицькою молоддю у Відні, яка гуртувалася навколо створеного в 1868 р. студентського товариства «Січ». Дослідник характеризує враження, яке справив М. Драгоманов під час свого закордонного відрядження 1870–1873 рр. на нове покоління інтелігенції краю та підкреслює спільні зусилля М. Драгоманова та М. Бучинсь-

кого, найактивнішого «січовика», на той час студента Віденського університету, згодом етнограф та фахового юриста, у зав'язанні інтенсивних контактів між галичанами та наддніпрянськими українцями, передусім лідерами Київської Громади. К. Студинський також пише про організаторські здібності М. Бучинського, який зумів залучити до співпраці з М. Драгомановим інших діячів Галичини – О. Терлецького, В. Навроцького, Є. Желехівського. Ці постаті також пізніше залишили помітний слід на ниві громадської та наукової роботи.

Схожою за тематичною спрямованістю є розвідка Олександра Грушевського, в якій досліджено культурні зв'язки М. Драгоманова з молодією генерацією інтелектуальної еліти Галичини в 1870-ті рр. [4]. Зауважимо, що джерельну базу цієї статті склали значною мірою матеріали приватної кореспонденції, передусім взаємне листування М. Драгоманова та М. Бучинського. Автор прослідкував їхні дискусії з приводу актуальних проблем розвитку українського письменства, зокрема навколо оцінки творчості тих чи інших літераторів другої половини XIX – початку XX ст., як західноукраїнських, так і наддніпрянців (Ю. Федьковича, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького). І. Франкові ж з-посеред інших галичан приділено порівняно небагато уваги. Наприкінці згадується про роль М. Драгоманова в активізації наукових студій у краї, проте це питання не висвітлюється.

У статті відомого історика Д. Багалія [1] зроблено спробу окреслити спільну тематику у фольклористичних дослідженнях М. Драгоманова та І. Франка, а також вплив драгоманівської методології вивчення народної словесності на праці свого молодшого колеги [1, с. 22, 25, 29]. Тут слід згадати і про розвідку знаного дослідника літератури та фольклору Михайла Возняка в іншому академічному збірнику [3], в якій розкрито здобутки І. Франка на ниві етнографії, причому автор дещо докладніше зупинився на окремих фактах співробітництва М. Драгоманова та І. Франка у 1880-х – на початку 1890-х рр., залучивши матеріали листування. Проте ця проблема явно не була пріоритетною у статті, адже основну увагу М. Возняк зосередив на І. Франкові.

М. Кордуба, один із найобдарованіших учнів М. Грушевського, написав змістовний нарис історії зв'язків В. Антоновича з галичанами, в якому зазначив і про місце М. Драгоманова в налагодженні культурної співпраці наддніпрянських українців з діячами Галичини, зокрема, його зусилля щодо поширення

російської наукової, публіцистичної та художньої літератури серед інтелігенції краю [11, с. 42, 59, 61–64].

Матеріали, представлені в часописі «Україна», є продуктивною сторінкою в дослідженні культурних контактів М. Драгоманова та західноукраїнських інтелектуалів. Зауважимо, що до вивчення тих чи інших аспектів проблеми долучилися українські науковці поза межами ВУАН. Питання впливу драгоманівських літературних поглядів на художню творчість І. Франка цікавили визначного українського вченого та перекладача, неокласика Миколу Зерова [9, с. 466–468]. Його розвідка «Франко – поет» вперше була опублікована 1925 р. як передмова до книги І. Франка «Поезії» (вийшла в київському видавництві «Книгоспілка» у серії «Літературна бібліотека»). У 1990 р. вона ввійшла до двотомного зібрання творів М. Зерова (К. : Дніпро).

У міжвоєнний період на теренах УСРР продовжував свої франкознавчі студії, започатковані в 1910-х рр. у Львові, Ростислав Заклинський, представник відомої в Галичині родини Заклинських, з якою І. Франка пов'язували тривалі дружні взаємини та творче співробітництво. У статті Р. Заклинського, вміщеній у збірнику присвячених Каменяреві праць, підкреслюється місце драгоманівських ідей у процесі розгортання просвітницької діяльності галицьких радикалів серед селянства та робітників краю [8, с. 75, 104].

У період між двома світовими війнами було продовжено справу опублікування епістолярної спадщини М. Драгоманова, гідні початки якій поклали М. Павлик та І. Франко. 1928 року Комісія Західної України ВУАН видала том взаємного листування М. Драгоманова та І. Франка з передмовою М. Грушевського та К. Студинського [16]. Поява збірки спричинила низку відгуків науковців, у яких на основі цього джерела порушено проблему творчої співпраці двох видатних особистостей. Назвемо передусім публікацію вже згаданого І. Свенціцького у львівському часописі «Нові шляхи», в якій автор розвинув висловлені у своїй попередній праці тези та визначив двадцятиріччя 1875–1895 рр. в інтелектуальному розвитку Галичини як «добу великих можливостей» [19]. Саме завдяки спільним зусиллям М. Драгоманова та «найрухливіших і найжвавіших представників» місцевої інтелігенції, наголошує дослідник, окреслений часовий проміжок став неабияк плідним у плані якісних змін у регіоні (насамперед подолання консервативних тенденцій у суспільно-політичному та культурному

житті галичан). Чільне місце у справі закладення міцних підвалин української модерної науки І. Свенціцький відводить активному співробітництву І. Франка та М. Драгоманова, проаналізувавши в цьому контексті їх енциклопедичні наукові інтереси.

Того ж 1928 р. з'явилася розвідка літературознавця Григорія Костюка, в якій було досліджено листування М. Драгоманова та І. Франка (як джерело для історика), взаємин цих визначних постатей у контексті культурного життя України останньої чверті XIX ст. Автор коментує окремі сюжети наукових контактів двох діячів, маючи на меті висвітлити значення ерудиції та досвіду М. Драгоманова-вченого у Франкових українознавчих студіях [12].

Помітний внесок у розкриття обраної нами проблематики зробили протягом цього періоду вчені, які працювали поза межами українських земель. Одним із найбільших центрів еміграції міжвоєнної доби стала, як відомо, Чехословаччина. У Празі в 1923–1933 рр. діяв Український високий педагогічний інститут імені М. Драгоманова. В ньому провадила плідну дослідницьку роботу ціла когорта науковців, які після поразки українських національно-визвольних змагань опинилися на чужині. 1930 р. співробітники Інституту видали спеціальний «Драгоманівський збірник», в якому були представлені праці літературного критика Л. Білецького, філолога В. Сімовича, історика Д. Дорошенка та інших драгоманознавців. З-поміж уміщених тут матеріалів безпосередньо торкається нашої проблеми стаття М. Шляхтиченка, присвячена найменш вивченим сторінкам культурної співпраці М. Драгоманова й інтелігенції Західної України, а саме зв'язкам мислителя з інтелектуалами Закарпаття у справі науки та народної просвіти. Автор висвітлив цілеспрямовані зусилля М. Драгоманова щодо налагодження результативних контактів закарпатської інтелектуальної еліти з культурними діячами інших регіонів українських земель, передусім Галичини, та розглянув ті непрості обставини, які перешкождали М. Драгоманову втілити в життя його задуми [24].

Комплексне висвітлення історіографії проблеми потребує врахування доробку тих авторів, які критикували погляди та діяльність М. Драгоманова стосовно розвитку культури українців із крайніх правих позицій. Чи не найбільш дискусійними тут є напрацювання публіциста та громадсько-політичного діяча, за-

сновника ідеології українського інтегрального націоналізму Дмитра Донцова. В опублікованій на сторінках «Літературно-наукового вістника» під криптонімом «Д. Д.» статті, автор категорично засуджує драгоманівські ідеї про сприятливі російські літературні впливи на галицьке письменство та звинувачує мислителя в тому, що він, хоча й був добре ознайомлений з європейським літературним рухом, не помічав у творах російських письменників «самозакханого, нетолерантного до всіх чужинців, націоналізму» [5, с. 260–263].

Деяко стриманими є характеристики, висловлені іншим дослідником, М. Мухиним, в одній із його статей [17]. Автор, аналізуючи дискусії між М. Драгомановим і М. Бучинським стосовно оцінок творчості тих чи інших письменників XIX ст., піддає нещадній критиці драгоманівську концепцію українського літературного процесу, зокрема погляди мислителя на стосунки вітчизняного письменства з російським. М. Драгоманов постає у М. Мухина москвофілом [17, с. 352], «злим духом українського руху» [17, с. 361]. У підсумку ж М. Мухин зазначає, що «до кінця свого життя Драгоманов був бойкотований більшістю галицької суспільності, з молоддю включно» [17, с. 362–363], не підкріпивши такий висновок достатньо серйозними аргументами. Аналогічні ідеї викладені і в ранній праці М. Мухина під назвою «Драгоманов без маски» (1934).

Отже, дослідниками зазначеної проблеми протягом першої третини XX ст. виступили історики, літературознавці, фольклористи та фахівці інших галузей гуманітаристики. Така тенденція притаманна і подальшим історіографічним етапам. З-поміж усіх персоналій найбільшою популярністю після М. Драгоманова серед науковців користувався (багато в чому виправдано) І. Франко, а з-посеред регіонів західноукраїнських земель – цілком слушно – Галичина, адже з цим краєм М. Драгоманов співробітничав найінтенсивніше. Що ж до тематичної спрямованості праць цього періоду, то тут спостерігається помітне превалювання вивчення літературних контактів М. Драгоманова з інтелектуалами Західної України, а також окремих ділянок наукових взаємозв'язків, у той час як їхня спільна просвітницька діяльність зацікавила лише поодиноких авторів. Загалом варто констатувати, що поставлена проблема у першій третині XX ст. не була глибоко та цілісно вивчена.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багалій Д. Іван Франко, яко науковий діяч / Дмитро Багалій // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1926. – Кн. 6. – С. 21–42.
2. Витанович І. Володимир Навроцький (1847–1882). Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби / Ілля Витанович. – Львів : З Друк. НТШ, 1934. – 84 с.
3. Возняк М. З діяльності Ів. Франка як етнографа / Михайло Возняк // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Науковий щорічник. – К., 1928. – Вип. 1. – С. 145–156.
4. Грушевський О. Драгоманов і галицька молодь 1870-х рр. (Франко і товариші) / Олександр Грушевський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1926. – Кн. 6. – С. 43–55.
5. Д[онцов] Д. Драгоманів і ми / [Дмитро Донцов] // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1923 (Річник XXII). – Т. LXXIX. – Кн. 3. – С. 260–267.
6. Євшан М. Іван Франко (Нарис його літературної діяльності) / Микола Євшан // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1913. – Т. LXIII. – Кн. 9. – С. 269–290.
7. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 688 с.
8. Заклинський Р. Громадсько-політичний розвиток Галичини і Іван Франко / Ростислав Заклинський // Іван Франко. Збірник / За заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. – К. : Книгоспілка, 1926. – С. 43–122.
9. Зеров М. Франко – поет // Зеров М. Твори: В 2 т. – Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці / Микола Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – С. 457–491.
10. Колесса О. Наукова діяльність Івана Франка / Олександр Колесса // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1913. – Т. LXIII. – Кн. 9. – С. 260–267.
11. Кордуба М. Зв'язки Володимира Антоновича з Галичиною / Мирон Кордуба // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1928. – Кн. 5 (30). – С. 33–78.
12. Костюк Г. Листування Ів. Франка і М. Драгоманова. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України [Рец.] / Григорій Костюк // Червоний шлях. – 1929. – № 4. – С. 193–197.
13. Лозинський М. Іван Франко (з портретом) / Михайло Лозинський. – Відень : Накл. Союзу Визволення України, 1917. – 52 с.
14. Лозинський М. Михайло Павлик: Його життє і діяльність / Михайло Лозинський. – Відень : Накл. Союзу Визволення України, 1917. – 23 с.
15. Маковей О. Житєпись Осипа Юрія Гординського-Федьковича / написав Др. Осип Маковей. – У Львові : З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1911. – 591 с.
16. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Том 1. Листування Ів. Франка і М. Драгоманова. К. : Видає Комісія Західної України ВУАН, 1928. – 508 с.
17. Мухин М. Народовці 70-тих років XIX стол[іття] супроти Драгоманова / Михайло Мухин // Вістник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. – Львів, 1936 (Річник IV). – Т. 2 – Кн. 5. – С. 349–363.
18. Памяти Михайла Драгоманова. Відчит М. Павлика на вечірницях, устроєних в його честь українською молодіжжю у Львові 13 липня 1901 р. // Павлик М. Михайло Драгоманів і его роля в розвою України / Михайло Павлик. – Львів : З Друкарні Уділової, 1907. – С. 1–45.
19. Свенціцький І. Доба великих можливостей (з приводу «Листування Івана Франка і М. Драгоманова 1877 – 1895 рр.») / Іларіон Свенціцький // Нові шляхи: літературно-науковий, мистецький і громадський журнал. – Львів, 1929. – Ч. 1. – С. 117–124; ч. 4. – С. 333–340.
20. Свенціцький І. Драгоманов і Галичане / Іларіон Свенціцький. – Львів : З друк. Ставропігійського інститута, 1922. – 14 с.
21. Студинський К. Перша зустріч Михайла Драгоманова з галицькими студентами / Кирило Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1926. – Кн. 2–3. – С. 70–75.
22. Франко І.Я. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. / І.Я. Франко. – Т. 45. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 423–438.
23. Цегельський Л. М.П. Драгоманов, його думки, діяльність і значінє / Лонгін Цегельський // Молода Україна. – Львів, 1900. – Ч. 2. – С. 57–61; ч. 3. – С. 98–100; ч. 4. – С. 131–132; ч. 6. – С. 218–223.
24. Шляхтиченко М. Михайло Драгоманів і Підкарпаття / Др. М. Шляхтиченко // Драгоманівський збірник / Під загальною редакцією д[окто]ра Василя Сімовича / Праці Українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі. – Прага, 1930. – Т. 1. – С. 299–309.

**КУЛЬТУРНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА И
ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
(ПЕРВАЯ ТРЕТЬ XX ВЕКА)**

Освещается вклад исследователей в изучение проблемы культурного сотрудничества выдающегося украинского мыслителя и учёного Михаила Драгоманова и главных представителей нашей интеллектуальной элиты Галиции, Буковины и Закарпатья первой трети XX века. Анализируются труды известных украинских авторов, таких как М. Павлык, И. Франко, К. Студинский, И. Свенцицкий и др. Подчёркивается, что ученые сосредотачивались главным образом на драгомановском литературном влиянии на галицийских интеллектуалов, а также на некоторых аспектах их научного сотрудничества, в первую очередь М. Драгоманова и И. Франко, вследствие чего другие направления их общей деятельности в области культурного развития украинцев, в частности просветительские усилия, остались малоизученными.

Ключевые слова: М. Драгоманов, интеллектуалы Западной Украины, культурные контакты, исследования, научные достижения, историография.

© Oleksandra Shorstkina
(Kyiv)

**CULTURAL COOPERATION BETWEEN MYKHAILO DRAHOMANOV
AND WESTERN UKRAINIAN INTELLECTUALS: HISTORIOGRAPHY ASPECT
(THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY)**

The good way to understand the features and main streams of Ukrainian national aspirations under the rule of Habsburg Monarchy is to identify issues of cultural contacts made by a famous Ukrainian thinker and scholar Mykhailo Dragomanov (1841–1895) with intellectuals of Galicia, Bukovina and Transcarpathia. It is necessary to emphasize not only the fact of a long-term cooperation, but also the saturation of these connections, the variety of participants' interests and the role of the cooperation in the progressive changes in the Ukrainians' cultural development. At this point it could be noticed that many researchers in the field of human sciences have given attention to some aspects of the chosen problem.

The article analyzes the scholars' contribution to this issue during the first third of the 20th century. It is pointed out that M. Drahomanov's younger Galician contemporaries such as M. Pavlyk, I. Franko, L. Tsehelskyi were the first ones who dealt with the issue on the turn of the century. In their papers they attempted to identify M. Drahomanov's views and activities related to culture in Galicia giving less attention to his activity in other regions of Western Ukraine. In the following years M. Lozynskyi, O. Kolessa, O. Makovei dealt with the other prominent representatives of intellectual elite in Western Ukraine. They were mainly M. Drahomanov's friends M. Pavlyk and I. Franko in Gaicia and Yu. Fedkovych in Bukovina. In his fundamental work «The History of Ukrainian Literature» the famous researcher S. Yefremov showed a key influence of M. Drahomanov's literary ideas on the young generation of the Galician intellectuals in the 1870s.

So, the problem has become a subject to studies of Austrian and Dnieper Ukrainian scientists in the early 20th century. Most publications addressed public and political contacts of M. Drahomanov with Western Ukrainian intellectuals. The investigation of their cultural connections has been foreshadowed.

The next historiography stage has coincided with interwar period. The series of papers, closely related to the problem, was published during the 1920–1930s. Among the relevant publications it is essential to mention the works Lviv scholars, especially «Drahomanov and Galicians» (1922) by I. Svetsitskyi and the biographical survey about Volodymyr Navrotskyi, the talented Galician economist of the second half of the 19th century (1934) by I. Vytanovych.

The officials of the All-Ukrainian Academy of Science contributed essentially to this issue. The key materials, marked with novelty and thorough studying of the M. Drahomanov's epistolary heritage as the most important source, were published in the periodical of «The Ukraine», the body of historical section under the heading of M. Hrushevskyi. Our fabulous scientists such as K. Studynskyi, O. Hrushevskyi, D. Bahalii were the authors of these articles. They have analyzed certain episodes of cultural connections between M. Drahomanov and his Galician adherents emphasizing on folk-lore studies.

R. Zaklynskyi and M. Zerov who were not the researchers from the Academy focused at the personality of I. Franko and presented the role of M. Drahomanov in the I. Franko's activities as the

writer and the leader of the Radical Party. M. Shliahtychenko prepared the article about cooperation between M. Drahomanov and Transcarpathians in the emigration. At the same time D. Dontsov and M. Muhyn criticized the views of M. Dragomanov because of their own nationalist ideas; their papers are the most controversial.

So, a conclusion can be drawn that the issue of cultural contacts between M. Drahomanov and the leaders of Western Ukrainians' national life in the late 19th century was not a subject to a profound and thorough investigation. The scholars gave mainly attention to M. Drahomanov's literary influence on Galician intellectuals and some spheres of their scientific cooperation, first of all between M. Drahomanov and I. Franko. As a result, their other common activities as the popular educational efforts were hardly studied. Only a few papers have shown M. Drahomanov's connections with Bukovinians and Transcarpathians.

Keywords: M. Drahomanov, intellectuals of Western Ukraine, cultural contacts, investigation, scientific achievements, historiography.

Надійшла до редакції 9.02.2015.

УДК 930. 25. «1944–1991»

© Артем Дмитренко
(Київ)

МЕМУАРИ ЯК ДЖЕРЕЛО З СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ (1944–1991 РР.)

У статті розглядаються спогади як джерело вивчення соціальної складової дипломатії УРСР в повоєнний час. З'ясовуються інформативний потенціал мемуаристики та історіографія проблеми. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю перегляду концептуальних та теоретико-методологічних основ дослідження еволюції національної дипломатії в радянські часи.

Сучасна українська історіографія розглядає дипломатію УРСР як повністю залежну від Москви та нездатну на самостійні зовнішньополітичні кроки. Залучення досягнень зарубіжної історіографії та введення в український історіографічний дискурс проблем нових напрямків історичної науки – соціальної історії, мікроісторії, історії повсякдення дає змогу подивитися з іншого ракурсу на питання вітчизняної історії. Нині є напрацювання в галузі джерелознавства мемуаристики, але питання соціальної історії українських радянських дипломатів крізь призму спогадів висвітлені недостатньо повно.

Метою статті є джерелознавчий аналіз мемуарів та усної історичної джерел дипломатів УРСР для вивчення соціальної історії дипломатичних представників як соціального прошарку. Зазначається, що складовими соціальної історії є становище в суспільстві, заробітна плата, самоідентифікація, сімейне життя. За відсутності або достатньої заангажованості мемуарів було використано також усної історичні інтерв'ю з відомими дипломатами того часу – Ю. Кочубеєм та О. Купчишиним.

Мемуари є одним з головних джерел для вивчення еволюції дипломатії УРСР 1944–1991 рр. Актуальним питанням у вітчизняній історичній науці є соціальне становище дипломатів УРСР за кордоном. Соціальна історія є провідним напрямом світової історичної науки і для включення вітчизняної історіографії у світовий дискурс слід аналізувати проблеми оцінки українських радянських дипломатів зарубіжними колегами. Важливою складовою соціальної історії дипломатів було кар'єрне зростання. За умов існування тоталітарного режиму в СРСР це було практично неможливо. Найбільш важливе, що показують мемуари – це атмосферу епохи. Заробітна плата дипломатичних працівників була доволі значною в порівнянні з прибутками партноменклатури. Спогади дають змогу оцінити престижність професії дипломата в УРСР в повоєнні часи. Але з іншого боку соціальна складова досить мало висвітлена в мемуарах дипломатів. Саме тому слід залучати усної історичні інтерв'ю для вивчення теми соціальної історії українських радянських дипломатів.

Ключові слова: соціальна історія, дипломатія, УРСР, делегація, історіографія, ООН, ЮНЕСКО.

Для того, щоб розглянути мемуари, як джерело з української радянської дипломатії, слід з'ясувати теоретико-методологічну специфіку цього напрямку історіописання. Становлення громадянського суспільства в Україні, а також

прискорення процесів інтеграції нашої держави у європейське та світове співтовариство зумовлюють пріоритети історичних досліджень. Ними стають соціально-економічні, суспільно-політичні, культурно-духовні, психологічні